

Új public space megteremtéséről van szó.

Beszélgetés Molnár Gusztávval

AXI. Bálványosi Nyári Szabadegyetem rendezvényei során került sor 2000. július 24-én Tusnádon a *Provincia* bemutatójára, amelynek során a szerkesztőbizottság tagjai közül *Bakk Mildós*, *Al. Cistelescu*, *Caius Dobrescu*, *Molnár Gusztáv*, *Ovidiu Pecican* és *Székely Elek*, valamint *Kolumbán Gábor*, lapunk munkatársa számolt be a *Provincia*-hoz vezető újáról és a lap eddigi számairól. A bemutatót követően *Rostás István* politológus, a Kolozsvári Rádió munkatársa, a Budapesten megjelenő *Köz-Politika* c. lap szerkesztője interjút készített *Molnár Gusztáv*val. Az interjút, valamint *Marius Cosmeanu* cikkét vitaindítónak szánjuk. Azt szeretnénk, ha lapunk munkatársai és olvasói közül minél többen elmondanák, mit várnak a *Provincia*tól, és hogyan értékelik a lapban meg nyilvánuló különböző megközelítésmódokat.

Rostás István: Mennyire hosszú az út a Limestől a Provinciáig, s milyen stációkra lehetne azt szakaszolni?

Molnár Gusztáv: Mostanában engem is egyre inkább kezd foglalkoztatni ez a kérdés; nem is annyira a megtett út, hanem a *Limes* és a *Provincia* közötti hasonlóság. Kétségtelenül van közös vonása a két vállalkozásnak, kettő is. Az egyik, ami a formát illeti, hogy mindkét esetben egy szellemi közösség működtetéséről van szó. Tartalmi szempontból közös mozzanat, hogy mindkét vállalkozás jövőorientált. 1985-ben, amikor a *Limes* kezdeményeztem, nyilvánvaló volt, hogy valamiféle transzcenzúra van szükség ahhoz, hogy elérjük azt az egyébként természetesnek tűnő világot, a normális parlamentáris demokráciát, amelyet annak idején megcélzott a *Limes* munkaközössége. Ma centralizált nemzetállamban élünk itt Romániában (ez rám is vonatkozik, hisz lényegében itt is élek). A *Provincia* célja egy radikálisan decentralizált állam. Az a tény, hogy kezdeményező szerepem volt mind a *Limes*, mind a *Provincia* létrehozásában alighanem arra utal, hogy vonzódom az ilyen helyzethez. Nehezen tudom felfalálni magam egy kész világban, amelynek már kialakultak a keretei, annál jobban izgat azonban egy olyan világ előléte, amelyet még meg kell tervezni, amelyet egyfajta irrealitás övez. Még egy hasonlóságot tisztázni kell. Annak idején, a nyolcvanas években, amikor a *Limes*-kör tagjai hol Bukarestben, hol Brassóban, a háromszéki Illyefalván összejártunk, a kommunizmus utáni világról tárgyaltunk, úgy beszélgettünk egymással, mintha már túl is lennénk a kommunizmuson. Nem az járt a fejünkben, hogy a kommunizmus attól méltóztatik majd összeomlani, hogy mi szellemileg és érzelmeileg is túlléptünk rajta. De tudtuk, hogy a kommunizmus összeomlása elkerülhetetlen. A felkészülés mozzanata volt inkább fontos, hogy ne érjen bennünket váratlanul az a helyzet, amikor már normális, plurális, nyugati értelemben vett demokráciában élünk. Most nem teljesen ugyanez a helyzet: van ugyan hasonlóság, de létezik egy lényegbevágó különbség is. A hasonlóság abban rejlik, hogy nyilván „provinciálisok” is tudatában vannak annak, hogy a politikai decentralizációt megvalósító alapvető alkotmányjogi változást nem mi fogjuk kierőszakolni, ugyanakkor az is szinte biztosra vehető, hogy a történelesekbe az irányba mutatnak. Ezt racionálisan be lehet mérni, a világnak és szorosabban véve az európai folyamatoknak, az államszerveződések, az intézmények fejlődési jellegzetességeinek az analízise világosan mutatja, hogy a posztvezetési korra jellemző abszolutisztikus, kizárólagos jellegű állami, később nemzetállami szuverenitás világa már a múlté. Én erre a paradigmaváltásra szeretném magamat és erdélyi barátaimat, vagy ha ez nem tűnik nagyképpőségnek, az erdélyi közvéleményt felkészíteni. Fontos, hogy amikor a változás imminensé válik, legyünk készenlétben, ne akkor kezdjünk el programokat kreálni, de igyekszem nem megfelekedni arról, hogy maga a változás, akárcsak a kommuniz-

mus összeomlása esetében, lényegében tőlünk függetlenül következik be. De azt is látni kell, hogy ma azért még sincs akkora különbség a jelenlegi állapot és egy decentralizált világ között, mint annak idején a kommunizmus és a parlamentáris demokrácia között. Tehát, ha nem is megtervezhető, de legalábbis racionálisan átgondolható az átmenet, és ebben tevőlegesen részt lehet vállalni. Amit a *Provincia* c. selekszik – legalább is az én olvasatomban, hiszen a *Provincia* nemzetiségi és szellemi értelemben is komplex, összetett struktúra –, az a transznacionális vagy poszt-nacionális nyilvánosság megteremtése, amit ez a vállalkozás tulajdonképpen a pusztá létevel demonstrál. Egy újfajta *public space* megteremtéséről van szó, azaz olyan nyilvános térről, közéleti dimenzióról, amely megpróbálja Erdélyben belül a magyar és román külön világokat egymással kommunikatív viszonyba hozni, összekapcsolni. Bizonyos tabuk feszegetését jelenti ez, amely tabuk kétfélek: egyrészt rajtuk kívül vannak, másrészt bennünk is működnek, ezért is jeleztem a tusnádi lapbemutató, hogy a *Provincia* belül is vannak eltérő megközelítések. A lényeg viszont az, hogy az eddigi számok megjelenése alapján elmondhatom, itt valami működőképes dologról van szó, és nyilván sokkal többről, mint pusztán egy újság megjelenéséről. Ez egy virtuális tér, amely akár odáig is fejlődhet, hogy előrevetheti egy új, transznacionális alapokra épülő erdélyi regionális párt megjelenését.

R.I.: Mindehhez konkrét fogódzókra van szükség.

M.G.: Nem kell valamiféle pontos jövőképet felvázolnom. Elég, ha a posztmodern kor realitásairól beszélek. A „posztmodern” kifejezést a százféle lehetséges értelmezés közül politológiai-államelméleti értelemben használom. Tehát, amennyiben a modern kort a nemzetállamok korának tekintjük, egyáltalán a szuverén államiség korának, a posztmodern kor nyilvánvalóan a poszt-nacionális világot, az állami szuverenitás kizárólagosságát utáni világot jelenti. A XVII. századtól errefelé mind az államokon belül, mind a nemzetközi kapcsolatokban a területi kizárólagosság elve érvényesült. Nos, manapság pontosan ez a területi kizárólagosság van eltűnőben. Ez nem azt jelenti, hogy maga az állam is megszűnik, hanem azt, hogy az államokon belül régi-új területi identitások jelennek meg (újra). A territorialitás vagy terület-politika két új szintje jelent meg: az állam alatti és az állam feletti szint. Mindkettő most kezd csak kibontakozni, miközben a hagyományos állam defenzívába szorult. De ez a három szint még hosszú ideig együtt fog létezni. Persze nem minden ország politikai elitje van tudatában annak, hogy az igazán dinamikus mozgások egyre inkább az állam alatti és az állam feletti szinten zajlanak. Azt hiszem, azok az okos nemzetállamok, amelyek saját belső struktúrájukat úgy alakítják ki, hogy szabad teret engednek a régióknak, de gondjuk van arra is, hogy beilleszkedjenek valamilyen nemzetekfeletti struktúrába, mint amilyen a mi környezetünkben az Európai Unió. A régió az én fel-

fogásban nem területfejlesztési vagy pusztá közigazgatási egység, hanem politikai szubjektum: helyi parlamenttel, végrehajtó hatalommal rendelkező entitás. Persze a nemzetekfeletti szint sem olyan magától értetődő. Nem mindegy, hogy tudomásul vesszük-e, az már egy föderális világ, vagy azzal áztatjuk magukat – mint Magyarországon is sokan teszik –, hogy a szupranacionális világot a szilárd és erős nemzetállamok egyfajta összeadódása jellemzi. A *Provincia* szűkebb területére, Erdélyre visszatérve úgy látom, még nagyon messze vagyunk attól, hogy a román állam tudatosítsa ezeket a lehetőségeket. A román politikusok többsége nagy félelemmel gondol mind az állam alatti szféra szabadon engedésére, mind pedig a nemzetek feletti struktúrára, mert ugyan az EU-ba igyekeznek közeledni, de világos, hogy amikor a *Joschka Fischer*-féle elmélet vagy elképzelés napvilágot látott, a román reakciók eléggé kénszeredettek voltak. Az EU-val kapcsolatos politikájuk inkább csak valamiféle geopolitikai opciót tükröz, azt, hogy nem szeretnék kimaradni, hiszen a kimaradás az elmaradottság színvonalára. Ilyen helyzetben nem könnyű a regionalizmus megteremtésén gondolkodni, sőt ennek érdekében munkálkodni, nem könnyű, mert az éles és sokszor perfid támadásoknak teszi ki az embert, de ezeket fel kell vállalni. A *Provincia* különben is életeleme a vita: most jutottunk el abba a fázisba, mikor már bemérhetőek azok a főbb vitapontok, amelyek a körön belül is megmutatkoznak. Különösen a román munkatársak egy részére jellemző az olyan attitűd, amely béria a kimondottan közigazgatási decentralizációval, ugyanakkor érzelmeileg mélységesen elégedetlen a jelenlegi romániai állapotokkal, de intézményi szempontból – legalábbis énszerintem – nem eléggé következetes, radikális. Többen úgy gondolhatják, hogy Erdély intézményi elkülönülése, sajátos úton való elindulása egy nagyon lényeges morális kérdés volt fel: mi lesz Románia többi részével? Ez minket, magyarokat, kevésbé érint erkölcsileg, csupán politikai realitásként kell számolnunk vele. De egy román felteszi magának a kérdést, van-e neki joga megindulni egy olyan intézményi logika mentén, amely Erdélyt esetleg nagyon eltávolíthatja a Regáltól. A *Provincia* esetében nyilván szó sincs arról, hogy valaki elszakadást gondolna, de az egy adott országon belüli külön irányú fejlődés gondolatát a politikai és szellemi elit nehezen tudja megemészteni, mint a Jospin-kormány által a korzikai mérsékelt nacionalistáknak felajánlott alkotmányos „kivétel” esete mutatja Franciaországban. Most pontosan abban a szakaszban vagyunk, amikor ki emellett kardoskodom, hogy beszéljünk ki ezeket a problémákat. El kell árulnom, hogy a *Provincia* több szinten működik. Maga a lap csak a látható része. A „provinciálisok” között nagyon intenzív e-mailes kapcsolatrendszer működik, ami állandó üzenetváltásokban nyilvánul meg. Ezt a belső kommunikációt nem egyszerűen csak a közbeszéd szintjén folytatjuk, lehetőleg komoly érveket vonultatunk fel, azzal a szándékkal, hogy a *Provincia* decemberi számának megjelenése után közvetlenül megjelentethessünk egy kötetet a lap cikkeiből és ehhez mellékeljük a *Provincia* levelesládáját is. Akkor világosabban látszik majd, milyen is ez az intellektuális *communitas*.

R.I.: És kiteljesedik a „polgári regionalizmus” fogalma is.

M.G.: A „polgári” ebben az esetben anynyi, mit „transznacionális” vagy még inkább,

mint „nemzetek közötti”. A regionalizmus a sajátos erdélyi körülmények között eleve nem lehet valamilyen lokális szintű nemzeti vagy párt-hegemónia, léte és jövője az ottani nemzeti közösségek és politikai irányzatok közötti explicit konszenzus megteremtésén áll vagy bukik. Konszenzus-demokrácia vagy konszociacionizmus, ezek azok a politológiai kulcsszavak, amelyekkel leírható az erdélyi helyzet. Az utóbbi, kissé körülmenyesen hangzó kifejezés egyébként *Althusstól* származik. Nem véletlen, hogy éppen a hollandoknak – mindenekelőtt *Arend Lijbhart*nak – köszönhető, hogy ez ma már az angolszász politológiai szakirodalomnak is egyik legérdekesebb ága. Én mindenesetre erre alapozva dolgozom ki a magam koncepcióját az úgynevezett civil vagy polgári regionalizmusról, és nem kis elégtellettől töltem el, hogy a rendkívüli XVII. század, Apáczai kora után most újból lehetségesnek tűnnek bizonyos korrespondenciák a szilárdan álló holland tradíció és a kissé póré, de nem alakíthatatlan erdélyi valóság között. *Apogári* tehát az én esetemben éppen hogy nem a *nemzeti* színvonalára. Ha Erdélyben tényleg ki akarunk alakítani egy működőképes politikai társadalmat, egy polgári közösséget, saját intézményrendszerrel együtt, ami természetesen a tágabb román államrendszerbe illeszkedik, akkor nekünk muszáj a nemzeti szférán túl gondolkodnunk. Anélkül persze, ezt hangsúlyozom, hogy megtagadjuk a nemzeti identitást. A nemzeti dimenzió létkérdés, de az én felfogásomban egyre inkább ugyanúgy a magánszférába kezd visszaszorulni, mint ahogyan ez a választási identitással már jóval korábban megtörtént. Az erdélyi helyzet különösége abban áll, hogy az a politikai és jogi konstrukció, amely intézményesen biztosítani képes a nemzeti identitáshoz és az identitás megőrzéséhez és továbbfejlesztéséhez való jogot, csak transznacionális lehet.

Egy „tisztá” nemzetállamon belül, mint például Magyarországon is, ezt kissé nehezebb véghezvinni. Itt (ott?) a kérdés sokkal inkább úgy merül fel, hogy nemzeti vagy-e vagy kozmopolita, hogy teljesen kivonulunk a nemzetből, vagy határozottan nemzeti alapon akarsz politizálni. Tölem, bevallom, idegen ez a világ. Több mint tíz éve élek már Magyarországon, de még mindig nem érzem magam otthon, és valószínűleg már nem is fogom soha. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy „provinciáliságom” demonstratív kivonulás lenne, vissza Erdélybe. Általában a vonaton vagyok otthon, jövők-megyék, és ez a kétlakóság most már így marad egész életemben. Ha arról van szó, hogy szellemileg, politikailag mit tartok érdekesebbnek, akkor egyértelmű, hogy inkább Erdélyt, mint Magyarországot. Talán ez összefügg azzal is, hogy itt még meglehet teremteni, létre lehet hozni valamit. Magyarország már egy kialakult pályán halad. Csak jelezni szeretném, hogy Magyarországon is nyitott kérdés a belső régiók problémája. Álláspontom az, hogy három nagy, politikai kompetenciákkal rendelkező régiót kellene létrehozni. Ez ugyan távlati kérdés, de vannak jelei annak, hogy a politikai pártok is kezdenek érdeklődni az elképzelés iránt. Magyarország irtózatosan centralista ország, politikai, bürokratiai elképzelően centralisták, nem is létezik a régióban való gondolkodás hagyománya. A megyék – amelyek igazi hagyományokkal rendelkeznek – sajnos túl kicsik ahhoz, semhogy igazi régiókként funkcionálhatnának. Ez a tény összefügg egyébként azzal is, hogy Magyarország mint állam a Karoling-Európán kívül jött létre, és

így csatlakozott a nyugati világhoz, de – mint Hajnal István, majd Szűcs Jenő erre annak idején rámutatott – végig a peremen vagy bizonyos értelemben mégiscsak azon kívül maradt. Megfigyelhetjük, hogy a természetes régiók ott működnek, ahol a Karoling-Európa létezett: Csehországban, ahol elkülönül a cseh és morva vidék, Ausztria ezért föderális ország, Észak-Olaszország esete szintén erre utal.

Romániára visszatérve: itt más a helyzet, mert az ország elhelyezkedése geopolitikailag nem egységes. Akár tetszik, akár nem a román szakembereknek vagy politikusoknak, Románia gyakorlatilag három geopolitikai régió metszéspontjában helyezkedik el. Erdély révén Közép-Európa vonzáskörében, amelyet eleve a Nyugat-keleti perifériájának fogunk föl, a délkelet-európai régióban, amely a déli tartományok, Olténia, Munténia és Dobrudza térségét érinti, és bizony a kelet-európai nagyrégióban, a poszt-szovjet világban. Moldova történetileg a délkelet-európai régióhoz is kötődik, ám a másik, a Pruton túli Moldova révén már egyértelműen Kelet-Európához, vagy ha úgy tetszik, a poszt-szovjet világhoz. Nem csodálom, hogy elég sokakban némi hisztériát vált ki, hogy ez a sajátos geopolitikai elhelyezkedés dezintegratív tényezőként hathat. Előfordulhat, hogy az országnak ez a három térsége gyakorlatilag eltérő pályákon kezd el mozogni. A román politikai rendszer tehetetlen, problematikus, zűrzavaros. Jó példa erre a mostani politikai válság, amely világosan mutatja, hogy a poszt-kommunistákat leszámítva gyakorlatilag nincsenek erőteljes, mélyen a társadalomba ágyazott pártok. Ebből az következik, hogy mindent mindig újra kell gondolni, újra kell konstruálni, tehát, hogy a román társadalom és politika alapvetően képlékeny, szilárd formákat nélkülöző struktúra. Egy ilyen helyzetben, ezúttal mint erdélyi, én azt mondom: nincs kedvem a végtelenségig várni ebben az összeviaskodásban, hanem úgy vélem, meg kell konstruálni egy olyan struktúrát, amely élhető, amely elfogadható, amely Európa-konform. Ez lehet Erdély, a mi „provinciánk”.

R.I.: A Provincia műhelyében kikristályosodó modell, amint nyilvánosságot nyer, számíthat arra, hogy sorozatos korekciókat szenved, akár teljesen át is kell majd gondolni az eredeti változatot.

M.G.: Ez a szép és izgalmas a mi vállalkozásunkban, hogy nem tudjuk a jövőben merre mozdul el. Elmeget, mint már jeleztem, egy transznacionális erdélyi regionális párt szorgalmazásának irányába. De a *Provincia* akkor sem lesz egy párt szócsové. Ha netán képes is lenne elindítani egy ilyen mozgalmat, akkor is mindig több lesz, mint pusztá politikum. Terveznék egy tematikus számot „Erdély történelmei” címmel. Olyan kényes problémákhoz is hozzá akarunk nyúlni például, mint a kontinuitás kérdése. Hozzányúlunk, meglátjuk, mi lesz a reakció. Magyar szempontból is van egy rendkívül érdekes vonatkozás, ami megint tabukérdés, majdnem olyan súlyos dilemma, mint a románoknak az, hogy a megújult Erdély esetleg eltávolodhat a régió részétől. Bizonyos értelemben azt lehet mondani, hogy szigorúan magyar nemzeti nézőpontból előnyösebb a jelenlegi helyzet: ameddig a merev román nemzetállammal áll szemben a magyarság, mintegy belekényszerül a saját identitásának a vállalásába és Magyarország felé orientálódik. Ha létrejön az én vízióban vázolt Erdély akkor ez eddig példátlan belső integ-

Folytatás a 11. oldalon

Marius COSMEANU

Posztkommunisták, tépelődők és demokraták

szilárdsága abban az időben vitatható volt. Éppen, mert azzal, ahogy hozzájuk viszonyultak, átvéve őket megfelelő alap nélkül, ahogy azt majd egy évszázaddal ezelőtt Titu Maiorescu megállapította, az európaiságot tagadták. Minden áron európainak lenni, kihalásban és félig-meddig lemásolni azokat a normákat és értékeket, amelyek szerves részei egy másik társadalomnak, minden, csak nem európai gondolkodásmód.

Ilyenformán az utolsó tíz év nyilvánosság elé vitt nagy témái olyan törésvonal megletét mutatják, amely kettőbe osztotta a román társadalmat: egyik oldalon most, „a novemberi bál” előtt az euroatlanti integráció és a kapitalizmus zászlaja alá megtért poszt/kriptokommunisták, a másik oldalon a demokraták, a történelmi pártok támogatói és szimpatizánsai. Ez a nyilvános szembenállás azonban csak addig van egyensúlyban, amíg a szóbanforgó kérdés nem kapcsolódik közvetve vagy közvetlenül olyan (hamis vagy valódi) kérdésekhez, mint a nemzeti állam, Románia történelme, Románia illetve a románok integritása és identitása és így tovább. Ebben az esetben mutáció megy végbe, az említett európaiság fokának szempontjából lényeges erőviszonyok megváltozása.

Következésképpen a két csoport egymással szembenálló álláspontja csak látszólag kibékíthetetlen. A posztkommunisták és a „demokraták” közti hasonlóság, sőt bizonyos eszmei egybeesés nyilvánvalóvá válik akkor, amikor, mint mondtam, olyan kérdésekről van szó, amelyeket mindkét fél úgy ítél meg, mint ami valamilyen formában veszélyes az ország integritása vagy éppen a „nemzeti jelleg” szempontjából. Ilyen helyzetekben a demokrata tábor egy része vagy „tépelődővé” válik, vagy egyenesen a szembenálló táborba megy át. Ezért történhet meg, hogy a román szellemi élet jelentős (és ismert) személyiségei olyan kanyarokat vesznek, amelyek érthetetlenek azok számára, akik nem ismerik a dimbovitai politika sajátosságait, de azok számára is, akik ismerve azt, még mindig azzal áltatják magukat, hogy az egyesek tartás ebben a politikai térben nem merő dőlőbáb.

Ugyanakkor a demokraták táborában maradt kisebbséget, amely olyan személyiségekből áll, akik ellen előbb vagy utóbb kötelező módon rágalmozási kampányt kezdenek el, akik alig-alig hallhatják hangjukat a politikában, ezt a kisebbséget tehát marginalizálják és nevétségessé teszik. Tehát „alapvetően” vagyis következetesen európainak lenni a mai román társadalomban egyenlő egy adag társadalmi mazokizmussal, tudatosan vállalt megbé-

lyezéssel mindazok részéről, akik szembeállnak a *mainstream*-mel. Ezért is tartózkodnak sokan közülük attól, hogy ilyen „kényes” kérdésekben kifejtsek véleményüket.

Az eltelt évtized romániai nyilvánosságában az ún. forró kérdések (át) csoportulása szempontjából az erdélyi kérdés különleges helyet foglal el. Igazolja a fentebb ismertetett paradigmát abban az értelemben, hogy az a román, aki elfogadja e kérdés létezését, vagy legalább megpróbálja normális fogalmakkal, nem görccsen megközelíteni azt, nem kívánatosá válik, veszélyessé, furcsává, „idegen”-szerűvé. Az 1996 előtt többé vagy kevésbé nyíltan megfogalmazott erdélyi sajátosságnak, amellyel a mai népköltészet főleg a Temesvári Nyilatkozat után foglalkozott, az az eredendő bűne, hogy ez a tartomány évszázadokon keresztül a magyar államhoz tartozott. Ennek a sajátosságnak, a vele kapcsolatos félelemnek és az erdélyi sajátosságot vállalókkal szembeni kritikának a „magyar” (valójában: közép-európai) múlt az oka. Ezért vált az egész kérdéskör nemcsak a román történetírásban, hanem az utóbbi évek nyilvános vitáiban is tabutémává.

A „veszekedést”, a sors iróniája, éppen a regáti-baloldali Ion Iliescu robbantotta ki, amikor Gyulafehérváron – rekedten és elkeseredetten, mint bármely politikus, aki érzi, hogy kifut a lába alól a talaj – meglobogtatta *Huntington* jóismert térképét. Aztán folytatódott, immár a valódi nyilvános vita kezdetét jelentve, a Pro Europa Liga által kiadott *Alterra* című folyóirat erdélyi kérdésről szóló számának 1998. májusi bemutatásával a kolozsvári egyetemen (ezen – többek között – Smaranda *Enache*, *Molnár* Gusztáv, *Adrian Marino*, *Sorin Mitu* és *Victor Neumann* vettek részt), valamint Al. *Cistelean* és *Traian Ștef* „transzszilvanista” publicisztikájával a kezdeti *Transilvania Jurnal*ban. Ez a vita azonban, éppen amikor kezdett valamelyes hatást gyakorolni az erdélyi közvéleményre, még az év őszén „más irányt vett” *Sabin Gherman* diverzió-ízű nyilatkozatával, és a bukaresti médiák ezt követően beinduló, mesterien hangszerezett „szecesszió-ellenes” kampányával, amelyet, kiváló tanácsadónak hálá, maga *Constantinescu* elnök gazdagított értekes hozzájárulásával az 1999-ben Marosvásárhelyen tartott ismert beszédével.

Végül az „erdélyi kérdés” vitájának 1996 utáni stációt két kiadvány megjelenítésével sikerült ismét normális kerékvágásba terelni: *Gabriel Andreescunak* és *Molnár Gusztávnak*, a nagyvonalú *Polirom* kiadó-

nál megjelent *Problema transilvană* (Az erdélyi kérdés) című válogatásáról, és a mi *Provincián*król van szó, természetesen. A két említett kiadvány esetében azonban a hallgatás valódi összeesküvéssel állunk szemben. Az, hogy a román nyilvánosságban semmilyen visszhang nem keletkezett, nyilvánvalóvá teszi azt a műveletlen és agresszív mentalitást, amely a nem feltétlenül „forró”-nak tekintett kérdésekésszerű, másfajta tárgyalása esetén mutatkozik meg. Bár *Az erdélyi kérdés* című kötetet és a *Provinciát* Bukarestben, illetve Kolozsváron mutatták be, az előző sajtókampányokhoz képest mindkettőt gyanús hallgatás övezi. A kötet bemutatóját, amelyre a *Társadalmi Párbeszéd Csoport* székházában került sor, házigazdáink „bojtkotja” kísérte, akik, bár természetesen valamennyien meghívottak voltak, az egy tiszteletreméltó Mihai *Șora* professzort kivéve, nem jelentek meg. Fontosnak tartom, hogy *Molnár* Gusztáv ott elhangzott előadása, a *Credo transilvan* (Erdélyi credo) *Nicolae Manolescu* lapjában jelent meg (az ismert irodalomkritikus és politikus részt vett a találkón), és nem a 22-ben, amely körülbelül azóta, a régi időkhöz méltó cenzúrát alkalmazza, valahányszor az „egységes és oszthatatlan” állam kérdésének a „provincia” szempontjából való tárgyalásáról van szó.

Az eltérő megközelítések függvényében tehát többféle beszédmód körvonalazódik az erdélyi kérdés körül. Az egyik a diverzionista, amely kétségbevonja az erdélyiek regionális sajátosságát, még akkor is, ha az erdélyi téren kívül élve, csodálják azt, vagy egyenesen sajnálják, hogy nem itt születtek, s akik semmiképpen sem fogadják el azt, hogy az erdélyiek regionálisan (is) megfogalmazzák önmagukat. Egy másik a „rögeszmés” erdélyieké, akik ott is keresnek és találnak különbségeket, ahol nincsenek, eltúlozva bizonyos alaptalan és lényegtelen jellemvonásokat vagy „sajátosságokat”.

E narrációk közepette a *Provincia* más hangot üt meg, a hiteles erdélyi beszédmódhoz való visszatérést jelenti, s azt tűzte ki célul, hogy nyilvánosan megtárgyaljon egy olyan kérdést, amelyet legtöbbször lehetetlen nem-érzelmi alapon megtárgyalni. Ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a *Provincia* „egységes” lenne. Az irodalomnak szentelt utolsó számból az a következtetés vonható le, hogy inkább beszélhetünk erdélyi román/magyar/német irodalomról, mint erdélyi irodalomról. Éppen így az eddigi számokban megjelent írások alkímiaja is nem annyira a transzszilvanista erdélyiség meglétét igazolja, ahogyan azt *Molnár* Gusztáv, annak fő szövszólója sze-

retné, mint inkább egy lényegében román és magyar transzszilvanizmus létét. (Sajnos, a német elem hiánya az erdélyi térségből és a *Provincia* oldalairól olyan vesztesség, amellyel soha nem békélhetünk meg. A százok „visszavonulása” hatalmi egyensúlyvesztést is jelentett, a harmas interetnikai együttélés ugyanis sokkal működőképesebb volt, mint a mostani helyzet, s a német pragmatizmus kivezethetett volna a román-magyar tárgyalások zsákutcájából.)

Míg a magyarok transzszilvanizmusa politikai, amint az a *Provincia* tsnádi lapbemutatóján is kiderült, a román transzszilvanizmus elsősorban kulturális. A magyarok *bard* és a románok *soff* beszéde közötti különbséget, szerintem, a vélemények felváltásának szintje okozza, azok a határok, amelyekig a kétfajta beszéd el kíván érni. Egy olyan kultúrához tartozva, amely természetesen tartja a dolgok nyílt nevének nevezését, vagyis az erdélyi kérdést politológiai és szociológiai fogalmakban (is) tárgyalva, a *Provincia* cikkeinek magyar szerzői nagyobb hatást gyakorolnak a magyar olvasókra. A román szerzők inkább csak célzásokba bocsátkoznak a kérdés tárgyalásakor. Azt is mondhatnánk, hogy ez hagyomány, hogy a sorok közötti kacskaringós logika a mi örökségünk, a románoké, de ugyanezt az eljárást alkalmazták a közelmúltban magyar kollégáink is (talán még jobban), akiknek ugyanazt a cenzúrát kellett kijátszaniuk. A románok gondolati horizontjában a mindenkor román társadalom szigorú társadalmi ellenőrzése jelenti azt a sorompót, azt az akadályt, amely, mint mondtam, bizonytalanságot okoz. (Lehet, hogy a *Sabin Gherman*-féle előzmény is, kétes jellegén túlmenően, egyfajta óvatosságot eredményezett.)

A közönség várakozása a *Provincia* esetében is ugyanaz, mint a *Transilvania Jurnal* megjelenését követően. Ez utóbbi kiadványról azonban, amely egyre nagyobb iverken kerülgeti a forró kását, ma már az az általános vélemény, hogy jobb lett volna, ha meg sem jelent volna. Nem hiszem, hogy a *Provincia* megérdemelné, hogy ugyanerre a sorsra jusson. Nem a C.T. *Popescu*-k és a holdkóros show-készítők érdekesek számunkra, ők amúgy sem várnak „semmi jót” tőlünk. Azokról az olvasókról van szó, akik egy „szabadszájúb” *Provinciát* szeretnének, ha már egyszer erdélyi akar lenni. A magyar nyelvű változatot már sokan keresik. A román nyelvűt még nem. A gond nem a terjesztéssel van, hanem az üzenettel. Egyre csak tépelődve, megmaradva a *soff* alapállásban, saját magunkkal kerülünk szembe.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

Folytatás a 10. oldalról

rációs pályát nyithat meg a magyarok számára. Románia soha nem volt képes arra, hogy a magyarokat érzelmileg is integrálja. A jogi integráció megtörtént, ami azt jelenti, hogy tiszteletben tartod az alkotmányt, noha nem értesz vele egyet, de állampolgárként betartod a játékszabályokat. Az élhető Erdély megteremtése azonban azt jelenti, hogy megnyílik az út egy olyan politikai rendszer irányába, amit a magyarok is a magukénak érezhetnek. Tudomásul kell viszont vennünk, hogy ennek a struktúrának a kommunikációs nyelve a román. Ez a *Provinciánál* is érződik, én elsősorban románul bonyolítom le a belső kommunikációt, miközben a lap két változatban, magyarul és románul is megjelenik. Önként vállaltam ezt, a román nyelv intenzív hasz-

nálata semmiféle gondot, lelki traumát nem okoz nekem. Ez a magam egyéni szintjén apró példája annak, hogy milyen következményei lehetnek az általam vázolt stratégia netaláni sikerének. Például az, hogy az erdélyi magyarság a maga egészében átlép a passzív kényelvtűtség világából az aktív kényelvtűség világába, anélkül, hogy ezt tehernek érezné.

R.I.: Ha a Provincia többértű, a műhelyjellegű meghaladó fórum, egy közérzet megnyilvánulása, számítani lehet arra, hogy például vitaesteket szervez, kilép eddigi kereteiből. Milyen új megnyilvánulási lehetőségeket fontolgat?

M.G.: A klasszikus bemutatón kívül – íjtervezünk novemberben Budapesten, s ezt megelőzően a *Beszélőben* lesz majd olvasható egy válogatás a *Provincián*ban közölt cikkekből, írásokból, tanulmányokból

– nagyon precízen elterveztek a *Provincia*-találkozókat, kicsit az egykori *Limes*-vitákra emlékeztető módon. Mindentűn lenne egy vitaindító, amelynek előre megírt szövegét szétküldենék a résztvevőknek, hogy érdemi vitát folytathassunk. Sorra szeretnénk venni a nagyobb erdélyi városokat: Temesvár, Brassó, Marosvásárhely, Kolozsvár, Nagyvárád stb. Alapvető kérdés a *Provincia* jövőjének szempontjából, hogy meddig tudunk anyagilag fennmaradni. Jelenleg a romániai Nyitott Társadalomért Alapítvány támogat bennünket, a decemberben lejárt támogatást remélhetőleg még egy évig meghosszabbítják. De a *Provincia* vagy terjeszkedik, vagy meghal. Engem nem tölt el majd elégedettség, ha jövőben csak azt folytatjuk, amit decemberig tettünk. Gondolkodunk egy kolozsvári *Regionális Tanulmányi Központ* felállításán,

amely a regionalizmus kérdéskörét most már földközeli módon tárgyalná és vizsgálná. A politika által felhasználható, úgynevezett *policy papereket* akarunk összeállítani arról, hogy milyen állapotban vannak e pillanatban a romániai régiók – itt a nyolc, papíron meglévő fejlesztési régióra gondolok. Nagyon is komolyan kell gondolkodni ezek állapotának gazdasági, jogi, civiltársadalmi és mindenféle más szempontból történő felméréséről. Ezenkívül a nyugat-európai régiókat sem pusztán mint elméleti modelleket kell immár fölvezetni, hanem meg kell vizsgálni konkrét működésüket. A *Provincia* tehát szakmaibb, politika-előkészítő irányba is szeretne bővíteni. A másik cél táborunk növelése, hogy minél nagyobb mértékben tudjuk a *Provincia* mellé állítani az erdélyi értelmiséget.

¹ A Limes-kör 1985. augusztusa és 1987. februárja között működött magyar ellenzéki értelmiségiek (*Agoston* Vilmos, *Balázs* Sándor, *Bíró* Béla, *Bíró* Gáspár, *Fábián* Ernő, *Cs. Gyimesi* Éva, *Lőrincz* Csaba, *Molnár* Gusztáv, *Salat* Levente, *Szilágyi* N. Sándor, *Vekov* Károly) részvételével. Múlt havi számunkban közöltük *Cs. Gyimesi* Évának az 1986. november 10-i Limes-találkón a transzszilvanizmusról megtartott bevezető előadását, és – lapunk elektronikus kiadásában – az előadást követő vitát.

² *Apáczai Csere* János (1625-1659), a gyulafehérvári, majd kolozsvári református kollégium tanára, az egyik legelső magyar nyelven írt szisztematikus filozófiai munka (*Magyar Encyclopaedia*, 1653) szerzője. Fő művének általános filozófiai része Descartes, politikafilozófiai része a hollandiai és angliai puritanizmus hatását mutatja.